

Dödlighet bland hemlösa i Sverige

Ulla Beijer och Anna Fugelstad

Denna artikel sammanfattar tidigare och aktuella studier av dödlighet bland hemlösa i Sverige. Gruppen hemlösa har en överdödlighet totalt sett jämfört med övriga befolkningen. Denna överdödlighet har snarast ökat över tid. Kvinnorna har högre överdödlighet än män. Dödsorsaksmonstret har ändrats över tid, från tuberkulos under 1960-tal, till alkoholrelaterade dödsfall och senare narkotikarelaterade dödsfall och yttre våld.

Ulla Beijer är forskningsassistent vid FoU-enheten, socialtjänstförvaltningen, Stockholm; doktorand vid avdelning för socialmedicin, institutionen för Folkhälsovetenskap, Karolinska institutet. Anna Fugelstad är psykolog, med dr vid FoU-sektionen, Beroendecentrum Stockholm. Ulla Beijer, Socialtjänstförvaltningen, Swedenborgsgatan 20, 106 64 Stockholm, Ulla.beijer@ sot.stockholm.se

Dödligheten bland utsatta grupper, jämfört med den allmänna befolkningen i motsvarande åldersintervall, har ofta använts som en indikator på hälsotillståndet och den sociala situationen i de aktuella grupperna. Dels har storleken av överdödligheten setts som en viktig indikator på graden av utsatthet, dels har specifika dödsorsaker och döds sätt gett viktig information om levnadsförhållanden och sjukdomspanorama.

Under de senaste 30 åren har det genomförts ett antal svenska studier av dödligheten bland hemlösa i Stockholmsregionen medan däremot publicerade sådana studier saknas från andra delar av landet (Alström, Lindelius et al. 1975, Beijer 2003, Borg 1974; Norman 1979, Stadig 1987, Ågren 1989, Åsander 1976).

I den internationella litteraturen har under samma tidsperiod publicerats ett hundratal studier där dödlighet bland olika grupper av hemlösa studerats. Studierna omfattar härbärgesboende, psykiskt sjuka, äldre hemlösa, Hiv-smittade, samt olika grupper

av missbrukare (t.ex. Babidge NC et al 2001; Barka och Choen 2003; Chauvin P et al 1997; Hwang SW 2002; Nordentoft och Wandall-Holm 2003).

I denna artikel redovisas de studier som har genomförts i Sverige samt en pågående studie. (Tabell 1)

De undersökta grupperna

Studierna har gjorts under olika tidsperioder. Johan Norman, som arbetade som socialläkare vid Stockholms socialförvaltning inom den så kallade Kruksverksamheten för hemlösa följde upp en grupp hemlösa som hade kartlagts av Gunnar Inghe redan 1960 (Norman 1979). Det rörde sig huvudsakligen om personer som hade vistats på olika institutioner för hemlösa detta år.

Carl Henry Alström var professor i psykiatri vid S:t Görans sjukhus och gjorde tillsammans med sina medarbetare en studie av hemlösa som var aktuella vid socialtjänstens och nykterhetsnämndens gemensamma Byrå för bostadslösa män (Alström, Lindelius et

Tabell 1.

Författare, år	Antal hemlösa	Uppföljningstid	Dödlighet jämfört med befolkningen
Norman, 1979	4536 män	10 år (1960-70)	2ggr
Alström m fl, 1975	6032 män	3 år (1969-71)	4ggr
Borg, 1974	158 män	3 år (1969-71)	4ggr
Ågren, 1989	1548 män	12 år (1969-1981)	3ggr
Stadigh, 1987	227 kvinnor	5 år (1978-83)	10ggr
Beijer, 2003	82 män	5 år (1996-2001)	5ggr

al. 1975). Det rörde sig i de flesta fall om personer som varit hemlösa under lång tid och som varit föremål för en lång rad åtgärder. Ett urval av denna grupp följdes upp av Härje Åsander (1976) som gjorde personliga intervjuer och samlade en rad registerdata.

Ingela Stadig (1987) genomförde en femårsuppföljning av 236 hemlösa kvinnor som år 1978 hade vistats på Stockholms socialförvaltnings institution Ängshöjden. För 227 av dem kunde en uppföljning av dödlighet att ske. Ett utmärkande drag för den undersökta gruppen, förutom en långvarig social problematik, var att en hög andel hade allvarliga psykiska problem och ett omfattande narkotikamissbruk.

Stefan Borg (1974) genomförde studie av 158 hemlösa män vid socialförvaltningens Byrå för bostadslösa män. De flesta av männen hade allvarliga alkoholproblem.

Gunnar Ågren (1989) genomförde en uppföljning av 1548 hemlösa män, de flesta med alkoholproblem, som vårdats vid Skarpnäcksgården (institution för hemlösa) i Stockholm. Männen följdes upp under en 12-årsperiod; 1969-1982.

Beijer och Fugelstads studie (Beijer 2003) omfattar 82 hemlösa män, i huvudsak med narkotika och alkoholmissbruk samt psykiska problem och sjukdomar. Gruppen befann sig år 1995/1996 på Stockholms gator och

härbärgen och uppsöktes av socialtjänstförvaltningens uppsökargrupp som var särskilt riktad till hemlösa med psykiska funktionshinder. Den undersökta gruppen kan därför antas ha en mycket tung problematik jämfört med andra grupper av hemlösa.

En jämförelse mellan dödligheten och dödsorsaksmönstret i studierna

Alla studier visar en kraftig överdödlighet bland hemlösa jämfört med den allmänna befolkningen. Högst dödlighet finner man bland de hemlösa kvinnorna som vistats på Ängshöjden och bland de 82 hemlösa som undersökts av Beijer och Fugelstad. Något som skiljer dessa två undersökta grupper från de övriga är de höga andelarna narkotikamissbrukare och psykiskt sjuka.

När det gäller dödsorsaksmönstret kan för det första noteras att samtliga undersökta grupper har en kraftig överdödlighet som kan relateras till våldsam död och förgiftning, vilket dels kan relateras till de hemlösas livssituation dels till missbruk.

I den första studien, som omfattar perioden 1960-70, finner man en överdödlighet i tuberkulos liksom i den studie som gjordes 1969-71. Någon sådan överdödlighet finns inte i de senare studierna vilket kan tyda på att man varit framgångsrik när det gäller

att förebygga och behandla denna sjukdom också bland hemlösa.

I de mest omfattande studierna om hemlösa män på Byrån för bostadslösa män och på Skarpnäcksgården finner man en kraftig överdödlighet i alkoholrelaterade sjukdomar som skrumplever och pankreatit. I båda studierna finner man också en överdödlighet i hjärtkärlsjukdomar. I Skarpnäcksstudien tillskrivs en mycket stor del av denna dödlighet alkoholrelaterad hjärtmuskelsjukdom.

Också i Borgs studie om män på Byrån för bostadslösa är dödsorsakerna främst alkoholrelaterade.

I Stadighs, Beijers och Fugelstads studier finner man en betydande andel narkotikarelaterade dödsfall, bland annat i samband med heroininjektion. Sannolikt förklarar de narkotikarelaterade dödsfallen en stor del av skillnaden i överdödlighet gentemot de tidigare studierna.

I samtliga studier finner man att yngre hemlösa har en högre överdödlighet jämfört med motsvarande grupper i den allmänna befolkningen. Detta sammanhänger i första hand med att dödligheten i den allmänna befolkningen är mycket låg bland yngre personer och sedan ökar med stigande ålder. Bland hemlösa är dödligheten mer jämnt fördelad mellan olika åldersgrupper beroende på att dödsfallen ofta har yttre orsaker som sammanhänger med hemlösheten.

Hemlösa kvinnor har den högsta överdödligheten av alla de undersökta grupperna. Det kan dels sammanhånga med den mycket höga andelen narkotikamissbrukare bland de undersökta kvinnorna, dels med den extremt utsatta sociala situation som utmärker hemlösa kvinnor, något som framkommer mycket tydligt i Stadighs undersökning.

En sammanfattande bedömning är att det sker en ökning av dödligheten över tid om man jämför de undersökta studierna. En del

av ökningen kan sammanhånga med att de undersökta grupperna valts ut på olika sätt. Det kan med andra ord röra sig om selektionseffekter. En annan sannolik förklaring är ett ökande missbruk bland hemlösa. Detta kan förklara den högre dödligheten bland hemlösa på 1970-talet jämfört med Normans studie som omfattar hemlösa på 1960-talet. Detta styrks av den höga alkoholrelaterade dödligheten i Skarpnäcksgruppen och bland gruppen från byrån för bostadslösa. I de studier som utförts på 1980- och 90-talen (Stadig och Beijer) har man en hög andel narkotikarelaterade dödsfall, vilket också återspeglar ett förändrat missbruksmönster bland hemlösa.

Under 1990-talet har andelen psykiskt sjuka ökat mycket kraftigt bland hemlösa (Finne 2001, Ågren 1994, Ågren 1997). I den grupp på 82 hemlösa som undersökts av artikelförfattarna hade majoriteten allvarliga psykiska problem (Beijer 2003). Dödsfallen inträffade dock enbart bland dem där den psykiska störningen kombinerades med missbruk. Inga dödsfall inträffade inom den grupp där den psykiska sjukdomen, i allmänhet schizofreni, dominerade bilden. Denna iakttagelse stöds också av en dansk studie (Nordentoft m.fl. 2003) som konstaterar att allvarlig psykisk sjukdom inte är någon riskfaktor för överdödlighet bland hemlösa, vilket däremot missbruk är.

Fortsatta studier

För närvarande genomför författarna en uppföljningsstudie av 2300 hemlösa, varav cirka en fjärdedel är kvinnor. Denna studie syftar bland annat till att närmare jämföra skillnaderna mellan hemlösa män och kvinnors dödlighet och dödsorsaker.

Sammanfattande slutsatser

Studier om hemlösas dödlighet och döds-

orsaker ger viktiga kunskaper både om de hemlösas sociala situation och levnadsförhållanden. Dessa kunskaper är sannolikt till nytta både för förebyggande arbete och behandlingsinsatser.

De studier som har gjorts av hemlösa i Stockholm visar på en ökande dödlighet, sannolikt beroende på ett intensivare alkohol- och narkotikamissbruk. Den olika selektion av hemlösa som gjorts i olika studier försvårar dock jämförelser.

Hemlöshet kan inte kartläggas med utnyttjande av befintliga register. Det finns därför ett stort behov av att ta fram och följa upp kohorter av hemlösa. Av särskild vikt är att följa upp hemlösa kvinnor då hittillsvarande data tyder på en mycket dålig prognos bland dessa. Det är också viktigt att följa upp dödligheten bland hemlösa från andra delar av Sverige.

Referenser:

- Alström C H, Lindelius R och Salum I (1975): "Mortality among homeless men". *British Journal of Addiction* 70:245-252.
- Babidge NC, Buhrich N, Butler T (2001): Mortality among homeless people with schizophrenia in Sydney, Australia: a 10-year follow-up. *Acta Psychiatrica Scandinavica* 2001 Feb;103(2):105-10
- Bark Yorman, Cohen Asnat (2003): "Characterizing the elderly homeless: a 10-year study in Israel" *Archives of Gerontology and Geriatrics*. 2003 Sep-Oct;37(2):147-55
- Beijer Ulla (2003): Man försöker anpassa klienten till de resurser som finns. En femårig uppföljning av 82 hemlösa män i Stockholm – de flesta med psykiska funktionshinder. FoU-rapport 2003:11, Socialtjänstförvaltningen Forsknings- och Utvecklingsenhet, Stockholm. (Rapporten kommer också att finnas på Socialstyrelsens hemsida år 2004)
- Borg Stefan (1974): Hemlösa män - en socialpsykiatrisk och klinisk undersökning, Stockholm
- Chauvin P, Mortier E, Carrat F, Imbert JC, Valleuron AJ, Lebas J (1997): "A new out-patient care facility for HIV-infected destitute populations in Paris, France". *AIDS Care* 1997 Aug;9(4): 451-9
- Finne Erik (2001): Statistik över missbrukare, hemlösa och psykiskt störda i Stockholm 1999. FoU-rapport 2001:11, Forsknings- och utvecklingsenheten, Socialtjänstförvaltningen, Stockholm.
- Hwang SW (2002): "Is homelessness hazardous to your health? Obstacles to the demonstration of a causal relationship." *Canada Journal of Public Health*. 2002 Nov-Dec;93(6):407-10
- Nordentoft M och Wandall-Holm N (2003): "10 year follow up study of mortality among users of hostels for homeless people in Copenhagen" *British Medical Journal* 2003 jul12;327(7406): 81
- Norman Johan (1979): Socialmedicinska studier av hemlösa män i Stockholm. Socialmedicinsk information 1979:3, Socialmedicinska kliniken, Sahlgrenska sjukhuset, Göteborg.
- Stadig Ingela (1987): Vart har kvinnorna från Ängshöjden tagit vägen? FoU-rapport nr 58, 1987, Forsknings- och utvecklingsenheten, Stockholms socialförvaltning.
- Ägren, Gunnar (1989): Alcohol-related mortality in relation to social factors in the county of Stockholm and in the whole of Sweden. Karolinska Institutet. Stockholm
- Ägren Gunnar, Berglund Edda och Franér Paul (1994): Hemlösa i Stockholm. FoU-rapport 1994:18, Forsknings- och utvecklingsenheten, Socialtjänsten i Stockholm
- Ägren Gunnar, Berglund Edda, Finne Erik och Franér Paul (1997): Hemlösa i Stockholm 1996. FoU-rapport 1997:9, Forsknings- och utvecklingsenheten, Resursförvaltningen för skola och socialtjänst, Stockholm.
- Åsander Härje (1976): En uppföljande studie och klinisk psykiatrisk fältundersökning av hemlösa män i Stockholm. Akademisk avhandling. Karolinska Institutet. Stockholm